

KULTURHISTORISK UTREDNING

Gamla prästgården i Stenbrohult

RAÄ 21
Stenbrohult socken
Älmhults kommun

Martin Hansson

Smålands museum
Rapport 2006:44

KULTURHISTORISK UTREDNING

Gamla prästgården i Stenbrohult

RAÄ 21
Stenbrohult socken
Älmhults kommun

Martin Hansson

Smålands museum
Rapport 2006:44

Innehåll:

Sammanfattning	s. 1
Inledning	s. 2
Syfte och avgränsning	s. 2
Metod och källkritik	s. 3
Historiska källor	s. 3
Historiska kartor	s. 3
Arkeologiska lämningar och tidigare markingrepp	s. 5
Prästgården och landskapet	s. 7
Stenbrohults kyrka och socken - en bakgrund	s. 9
Den gamla prästgården i Stenbrohult	s. 14
Prästgårdens fysiska lämningar, resultat av inmätningar	s. 19
Sammanfattande tolkning kring prästgårdens utseende och förändring	s. 24
Fortsättning?	s. 25
Referenser	s. 26
Arkiv	s. 27
Tekniska och administrativa uppgifter	s. 28

Sammanfattning

Smålands museum har på uppdrag av Länsstyrelsen i Kronobergs län genomfört en studie kring den gamla prästgården i Stenbrohult, RAÄ 21. Studien har genomförts i syfte att sammanställa och öka kunskapen kring den plats där Carl von Linné växte upp inför firandet av Linné-året 2007, samt för att ge underlag inför eventuella framtida arkeologiska undersökningar på platsen. Arbetet har gjorts i form av litteratur-, arkiv- och kartstudier, samt genom inmätningar av synliga lämningar på platsen.

Den gamla prästgårdstomten i Stenbrohult ligger idag i ett parkliknande område i södra delen av Stenbrohults kyrkogård. Prästgården flyttade till sin nuvarande plats 1883 varvid den gamla prästgårdstomten övergavs. När prästgården ursprungligen etablerades på denna plats är dagsläget oklart, sannolikt skedde detta under medeltid, då gården bör ha bestått av fyra byggnader. Flera indicier tyder på att kyrkan i Stenbrohult ursprungligen uppfördes som en gårdskyrka intill en sätesgård varför tillkomsten av prästgård sannolikt också ska ses i ett sådant perspektiv.

Första gången prästgården kan studeras i detalj är på en karta från 1696 då den bestod av sex byggnader, uppdelade på en mangård och en fägård, rumsligt avskilda från varandra. Prästgården förefaller ha behållit denna täta, rumsligt uppdelade struktur ända fram till dess att den flyttade 1883. Kartan avspeglar även utseendet på den gård som Nils Linneaus övertog vid sitt tillträde som kyrkoherde 1709. Nils kom sedan att bygga en ny mangårdsbyggnad, vars läge på den västra sidan av gårdstomten inte exakt kan bestämmas. Även andra mindre byggnader tillkom, liksom hans sedermera berömda trädgård. År 1746 brann prästgården, för att sedan komma att byggas upp igen med samma struktur som tidigare.

Sedan prästgården flyttat har kyrkogården genom återkommande utvidgningar kommit att ta delar av den gamla prästgårdstomten i anspråk. Den västra delen av mangården har förstörts vid grustäkt, medan platsen för fägården idag delvis används som kyrkogård och minneslund. Detsamma gäller för platsen där Nils Linneaus trädgård var belägen. Prästgårdstomten har således varit utsatt för en hel del påverkan sedan den övergavs 1883, möjligen även i samband med resandet av den staty över den unge Linné som gjordes 1947. En äldre planritning över husgrunder från 1925 förefaller vara dokumentation över en mindre "arkeologisk" undersökning som då gjordes. Dessvärre har inga ytterligare uppgifter kring denna undersökning kunnat påträffas. Trots allt visar inmätningar och provstick med jordsond att det finns bevarade lämningar, husgrunder och kulturlager på den gamla prästgårdstomten, företrädesvis inom den gamla mangårdens norra, östra och centrala delar.

Det finns således möjligheter att via en arkeologisk undersökning på platsen ytterligare öka kunskapen kring den gamla prästgården. En sådan undersökning skulle snarare kunna svara på frågor om prästgården på en generell nivå, kring dess etablering, datering, förändringar över tid m.m., än på frågor som direkt är kopplade till tidigt 1700-tal och Carl von Linnés tid på platsen. Även en sådan undersökning skulle dock vara värdefull och om den gjordes som ett publikt projekt i samarbete med skolor och allmänhet, eventuellt i studiecirkelform, skulle ett sådant projekt kunna bli ett viktigt bidrag till Linné-firandet i Stenbrohult. Resultatet från föreliggande studie och en eventuell kommande arkeologisk undersökning skulle också kunna användas för att ytterligare lyfta fram Stenbrohult som besöksmål vid sidan av Råshult. Om projektet ska fortsätta under 2007 krävs dock att en projektledare omgående tillsätts för att se till att ekonomiska medel säkerställs.

Inledning

Smålands museum har på uppdrag av Länsstyrelsen i Kronobergs län gjort en studie kring den gamla prästgårdstomten i Stenbrohult, RAÄ 21, den gård där Carl von Linné växte upp. Studien har sitt ursprung i en skrivelse från kyrkorådet i Stenbrohult till Länsstyrelsen med en begäran om hjälp med att ta fram ett bättre kunskapsläge kring Stenbrohults gamla prästgård inför Linné-jubiléet 2007. Länsstyrelsen vände sig då till Smålands museum som i ett yttrande daterat 2004-11-30 ställde sig positiv till en fördjupad studie omkring platsen. Länsstyrelsen inkom 2006-01-27 med en kravspecifikation för utförandet av en fördjupad arkivstudie samt en arkeologisk utredning. Upplägget för arbetet har därefter diskuterats i samråd mellan Länsstyrelsen och museet, vilket resulterade i en undersökningsplan och kostnadsberäkning daterad 2006-02-27. Länsstyrelsens beställning av arbetet inkom 2006-07-19. Tanken med denna inledande studie är den i ett senare skede ska kunna följas av ytterligare insatser om så anses motiverat och ekonomiska resurser för detta kan frigöras. Arbetet har utförts av Martin Hansson, som ansvarat för arkiv- och litteraturstudier samt skrivit rapporttexten, och Alexandra Nylén som ansvarat för inmätningar och digital kartbearbetning.

Syfte och avgränsning

Det övergripande syftet med föreliggande studie är att förbättra kunskapsläget omkring Stenbrohults prästgård inför Linné-jubiléet år 2007. Arbetet ska belysa platsens historia och ge kunskaper som kan användas till att levandegöra och förtydliga den miljö där Linné växte upp. Även om intresset för Stenbrohult har särskilt fokus på platsens historia under 1700-talet är det nödvändigt att få en god helhetsbild av bebyggelsens utveckling både före och efter denna period.

Fig 1. Den gamla prästgårdstomten i Stenbrohult i kyrkogårdens utkant är idag ett parkliknande område. Foto från nordost. M Hansson.

Den grundläggande frågeställningen för studien är hur prästgårdens bebyggelse varit strukturerad och hur den utvecklats under historisk tid. Studien har varit fokuserad på prästgården i Stenbrohult och det har inte funnits utrymme för en mer ingående generell diskussion och analys av prästgårdar under medeltid och nyare tid. Sökningar i olika litteraturlatabaser ger snabbt vid handen att frågan om prästgårdar och deras utveckling och förändring över tid, är ett område som med enstaka undantag inte verkar ha lockat till mer ingående forskning.

Den gamla prästgårdens gårdstomt, RAÄ 21, ligger i den södra delen av nuvarande kyrkogård. Inom gårdstomten står en staty av den unge Linné rest 1947 (RAÄ 30). Strax norr om den nuvarande kyrkan är den medeltida kyrkplatsen belägen (RAÄ 215). Omedelbart söder om prästgårdstomten finns en äldre färdväg, RAÄ 213, vilken upptäcktes och togs fram i samband med utvidgning av kyrkogården på 1990-talet.

Metod och källkritik

Det specifika syftet med denna inledande studie är att sammanställa den kunskap som finns omkring Stenbrohults gamla prästgård, samt att ta reda på om det finns ytterligare arkivmaterial som hittills inte utnyttjats. Genom digitala kartbearbetningar, inmätningar av synliga lämningar och jämförelser med det skrivna materialet bör prästgårdens utveckling kunna följas så långt möjligt. Utifrån resultaten ska man kunna bedöma vilka vidare insatser, arkeologiska eller andra, som kan ge ökad kunskap om platsen.

I detta steg har valts att göra arkivstudier, inmätningar och kartbearbetningar men inte någon utredningsgrävning. Tanken med detta är att först få en god överblick för att sedan eventuellt kunna göra begränsade arkeologiska ingrepp med tydligt formulerade frågeställningar. Vid studien har ett liknande tillvägagångssätt använts som vid de tidigare undersökningarna vid Råshult, där olika typer av historiska källor vägdes samman med arkeologiska resultat (Åstrand 2004, Hansson & Nylén 2005).

HISTORISKA KÄLLOR

De historiska källor som nyttjats har främst utgjorts av de arbeten och artiklar som den tidigare komministern i Stenbrohult, Gotthard Virdestam, skrev på 1920-talet (se referenslista). Då Virdestam gjort noggranna genomgångar av 1600- och 1700-talens kyrkoarkivalier, inte minst rörande prästgårdens historia, har det i samband med detta arbete inte bedömts meningsfullt att åter studera dessa handlingar. I samtal har Bengt Willborg, kyrkoherde i Stenbrohult och med god kännedom om kyrkoarkivet, uppgivit att detta arkiv inte innehåller några ytterligare upplysningar om den gamla prästgården än de som redan förmedlats. Eftersom kyrkoarkivet idag flyttats till Vadstena har det inte heller bedömts som meningsfullt att i detta sammanhang gå igenom detta arkiv ytterligare. De uppgifter ur kyrkoarkivet Virdestam tagit fram har däremot kompletterats med uppgifter i den bouppteckning som upprättades vid kyrkoherden Samuel Linnés bortgång 1797. Denna finns idag i landsarkivet i Vadstena (Allbö häradsrätt FIII b:10 nr 26). Vidare har Gotthard Virdestams privata arkiv, idag förvarat i Lunds universitetsbibliotek, studerats. Dessutom har det topografiska arkivet, klipparkivet samt Paul Bobergs arkiv på Smålands museum gått igenom. Även det topografiska arkivet på Antikvarisk Topografiska Arkivet, ATA, på Riksantikvarieämbetet i Stockholm har studerats.

HISTORISKA KARTOR

Som historiska källor måste även de historiska kartor som finns över Stenbrohult betraktas. Den äldsta kartan över Stenbrohult upprättades 1696 och ger en god bild både av husens belägenhet vid denna tid, men också av relationen mellan kyrkan, prästgården och dess åkermark samt stomhemmanet Djäkna-bygd (LMV F 64:40:1, Stenbrohult sn). På uppdrag av Länsstyrelsen har Clas Tollin, då vid Riksantikvarieämbetet, rektifierat 1696 års karta och framställt ett kartöverlägg som förvaras på Länsstyrelsen. Detta kartöverlägg har ställts till förfogande av Louise Ellman-Kareld, Länsstyrelsen, och har använts i samband med den digitala rektifiering av kartan. Den digitalt rektifierade kartan har sedan jämförts med resultatet av den digitala inmätning av stengrunder o. dyl. som gjorts.

Fig 2. 1696 års karta över Stenbrohult och Djäkabygd. LMV F 64-40:1.

Nästa karta över Stenbrohult är en karta från 1846 rörande sjösänkningen av sjön Möckeln (LMV F64-1:1). Kartan saknar detaljer kring bebyggelsens läge. Kyrkan och prästgården är endast översiktligt markerade varför 1846 års karta i detta sammanhang saknar informationsvärde.

Några mer omfattande skriftliga källor som berör prästgården i Stenbrohult än de som nämns ovan finns troligen inte. Möjligen skulle en ytterligare genomgång av kyrkoarkivalierna kunna ge ytterligare pusselbitar, men sannolikheten för detta är inte stor. Gotthard Virdestams renommé som historiker är gott och med största sannolikhet är hans artikel från 1927 en bra sammanfattning av vad de skriftliga källorna ger för bild av prästgårdens historia under 1600- och 1700-talen. Det har heller inte inom ramen för föreliggande studie funnits utrymme för en fullständig genomgång av Stenbrohults kyrkoarkivalier.

ARKEOLOGISKA LÄMNINGAR OCH TIDIGARE MARKINGREPP

Platsen för den gamla prästgården är idag ett parkliknande område i kyrkogårdens södra del. Här syns en del stengrunder efter tidigare byggnader och här finns även en större välvd stenkällare bevarad, vilken enligt traditionen ska vara den stenkällare som Nils Linneaus låt gräva ut när han blev kyrkoherde i Stenbrohult. På prästgårdstomten står även den staty av den unge Linné, utförd av konstnären Gerda Springchorns, vilken avtäcktes den 11 juli 1948 av landshövdingen Thorwald Bergkvist.

Fig. 3 Linné-statyn på prästgårdstomten föreställande den unge Carl. I bakgrunden syns källaren. Foto M Hansson.

Vid schaktningsarbeten på kyrkogården 1998 framkom lämningar efter en äldre väg intill prästgårdstomten (RAÄ 213) (Skoglund 1998). Vägen var stensatt på en åtminstone 50 meter lång sträcka och hade en bredd av 3,6 meter (se fig. 13). Den har sannolikt anknytning till prästgården. Förutom vägen framkom även ett antal förhistoriska boplatslämningar, en härd, fyra stolphål och en grop. Stolphålen kan ha ingått i någon form av hägnad eller annan konstruktion hörande till prästgården medan härden sannolikt är betydligt äldre. Förhistoriska boplatslämningar kan sannolikt också finnas på den sandiga plåt där prästgården har legat.

Det finns även uppgifter om äldre utgrävningar på platsen. I sin artikel om prästgårdstomten från 1927 anger Virdestam bland sina källor även "Iakttagelser gjorda vid utgrävning av prästgårdstomten

1925". Tillsammans med en uppmättningsritning av syllstensgrunder som förvarats i kyrkoarkivet och som ställts till förfogande av Bengt Willborg, är detta de enda uppgifterna som stått att finna om denna utgrävning. Förhållandevis mycket tid har lagts på att i olika arkiv leta efter uppgifter om denna utgrävning, varför den gjordes, vad man gjorde och vad som hittades, men resultatet har varit negativt. Någon undersökning omtalas inte varken i Smålands museums arkiv eller i ATA:s arkiv i Stockholm. Inte heller vid genomgången av Virdestams privata arkiv hittades några uppgifter om denna utgrävning.

År 1925 genomgick Stenbrohults kyrka en restaurering under ledning av arkitekten Paul Boberg. Paul Boberg var inblandad i ett stort antal kyrkorestaureringar under 1920- och 1930-talen i Kronobergs län. I samband med en del av dessa företog han även "arkeologiska" undersökningar, särskilt i samband med restaureringar av medeltida kyrkor. Ett sådant exempel är kyrkan i Dädesjö. Som arkeolog var dock Boberg inget föredöme och många gånger finns inga egentliga uppgifter om dessa undersökningar, mer än en enda planritning. Det kan inte uteslutas att Paul Boberg lät företa utgrävningen på prästgårdstomten i samband med att han lät restaurera kyrkan. Vid denna tid var Virdestam mycket aktiv när det gäller forskningar kring socknens historia och familjen Linné. Dessvärre finns det inte heller i Paul Bobergs arkiv några uppgifter om hans eventuella medverkan vid 1925 års undersökning.

Den något nedslående slutsatsen är att några ytterligare upplysningar om utgrävningen, vid sidan av en planritning i skala 1:100 över syllstensgrunderna på prästgårdstomten, inte kunnat återfinnas.

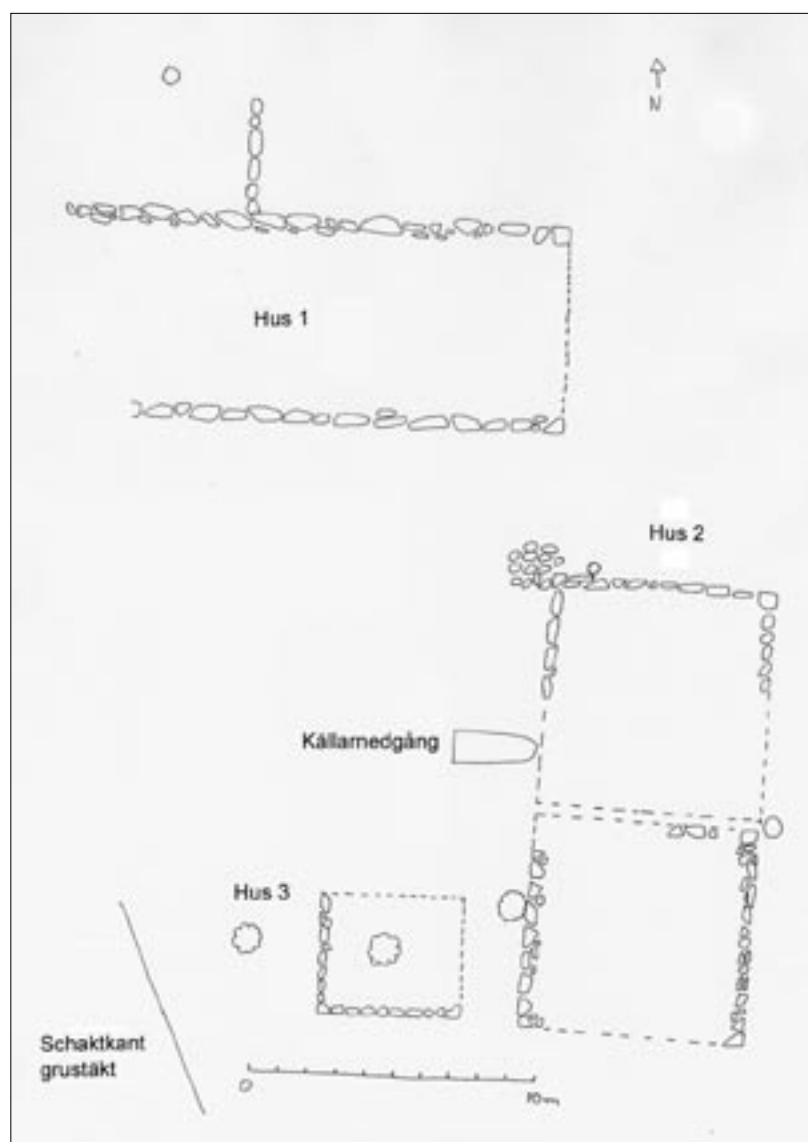

Fig. 4 Planritning över gamla prästgårdstomten upprättad 1925.

Planritningen visar läget för den norra och östra längan med källarnedgången, samt en byggnad i den södra längan (fig. 4). Idag kan syllstenar ingående i den södra och östra längan återfinnas, om än kraftigt övertorvade. Däremot förefaller stensyllen till den norra längan till stora delar vara bortbruten, om den inte blivit övertäckt med ansevärliga mängder jord.

Den källare som finns på prästgårdstomten är enligt traditionen den källare som Nils Linneaus lät bygga. Idag är källaren tunnvalvd och nås via en trappa. Källaren restaurerades år 1967 efter anvisningar av dåvarande landsantikvarien Jan-Erik Andersbjörk. Arbetet utfördes av Herman Persson, Älmhult och enligt uppgift från Allan Ericsson, Hembygdsföreningen Linné, grävdes ett område runt källaren ut till närmare tre meters djup, varefter källaren murades upp på nytt. I samband med detta påträffades även en mängd brända sädeskorn, vilka idag ska förvaras på prästgården. Vid denna tid tillkom även den markering av stenfundament med järnkedjor som omger källaren och visar dess ungefärliga utredning under mark. Medan åtgärderna som vidtogs säkerställde källarens existens för lång tid framåt, innebar det samtidigt att de eventuella äldre kulturlager som fanns runt källaren kom att grävas bort utan någon dokumentation. Inför eventuella framtida arkeologiska undersökningar måste således området runt källaren ur arkeologisk synvinkel betraktas som förstört.

Vid ett flertal tillfällen har således markgrepp skett på tomten sedan prästgården flyttade till sitt nuvarande läge 1883. Det gäller inte minst dess västra sida mot sjön Möckeln, som nyttjats som grustäkt, bl a 1889 i samband med att man utvidgade dåvarande kyrkogård åt söder. I samband med detta togs utfyllnadsmassor från slänten mot sjön. Utvidgningen ledde även till att delar av det område där Nils Linneaus botaniska trädgård var belägen kom att nyttjas för begravning (Stenbrohult sockens historia 1956:33)

Idag omges den gamla prästgårdstomten av kyrkogården på tre sidor och den gamla grustäkten i väster. Detta betyder att stora delar av prästgårdstomten förstörts i samband med mark- och schaktningsarbeten i samband med olika kyrkogårdsutvidgningar. Exempelvis förefaller delar av det område där de forna fähus- och stallbyggnaderna enligt 1696 års karta var belägna, ligga i ett område som idag används som minneslund och kyrkogård.

Av allt att döma är det framför allt de centrala delarna av mangården som kan förväntas vara bevarade i mer eller mindre oförstört skick under mark. Det är dock oklart om den parkliknande markytan på denna del av prästgårdstomten någon gång utsatts för planeringsarbeten i någon form. Detta kan i så fall ha skadat ytliga liggande lager och konstruktioner. Samtidigt visar förhöjningar i marken samt källaren att det finns lämningar bevarade under markytan.

Prästgården och landskapet

När och hur reguljära prästgårdar uppkom är till stora delar en okänd historia. I kristendomens gryning förefaller det som om kulten ofta ägde rum på och i lokala stormäns gårdar. På flera håll i Europa omtalas ”huspräster” som ingick i stormännens följen och hushåll. Först under 800- och 900-talen, när européerna varit kristna i hundratals år, tar byggandet av kyrkor fart på landsbygden. Detta skedde då ofta i regi av lokala makthavare som lät uppföra egna gårdskyrkor. Först senare under högmedeltid började kyrkorna frigöra sig från den världsliga maktens inflytande och en regelrätt sockenbildning kunde ta sin början. Medan prästens försörjning i de allra tidigaste skedena var en fråga för den lokale stormannen, i vars tjänst prästen var, blev frågan en helt annan när kyrkan frigjordes. Bygge och underhåll av kyrka samt underhåll av präst blev nu en gemensam angelägenhet för socknen.

I Norden var kristnandet en process som skedde under en längre tid, ca 900 – 1100-talen. Under denna period uppfördes också våra första kyrkor, både på enskilt initiativ, men också som ett resultat av gemensamma ansträngningar. Även i Småland förefaller förekomsten av sk. gårds- eller privatkyrkor,

uppförda och underhållna av lokala stormanna-familjer ha varit relativt vanligt förekommande (Hansson 2001:87ff). I dessa fall, varav Stenbrohult förefaller ha varit ett exempel, blev underhållet av prästen initialt en fråga för kyrkans ägare. Man får sannolikt tänka sig att prästen här ingick i stormannens hushåll. Under 1100- och 1200-talen förefaller dock sockenorganisationen växa fram i Norden, en process där kyrkan som organisation alltmer lyckas frigöra sig från världsligt inflytande. Många tidigare ”privata” kyrkor övergick till att bli sockenkyrkor, eller lades ned i samband med att nya sockenkyrkor uppfördes, kanske på en plats som var bättre lämpad ur kollektivets synvinkel. När sockenorganisationen växte fram övergick också frågan om kyrkobyggnade samt underhåll av kyrka och präst till sockenmenigheten.

Detta blev också en fråga som kom att regleras i landskapslagarna. Den lag som gällde för Varend, Smålandslagen, har dessvärre inte bevarats för eftervärlden, med undantag för delar av kyrkobalken som stadgar hur kyrkobyggnade skulle gå till (Holmbäck & Wessén 1946). Smålandslagens kyrkobalk är sannolikt nedskrivnen omkring 1300 och ger en bra bild av den tidens normer kring kyrkobyggnade och underhåll av präst. Av kyrkobalken framgår hur kyrkbygget skulle gå till, men även vilka byggnader som socknen skulle ställa till prästens förfogande. Ur kyrkobalken kan följande belysande stycke citeras.

”Nu är kyrka satt på syllar och lyktad upptill med tak; då skall man lägga skötningsjord till kyrkan. Det skall vara ett halvt markland åker och äng som ger nio vagnslass hö. Den skall man gärda och grinda och plöja på längd och på bredd.

§1. Sedan skall man bygga hus på kyrkobolet. Det skall vara fyra hus, stuga och härbärge, lada och nöthus.

§2. Sedan skall man köpa skrud till kyrkan. Det skall vara kalk och korporale, mässbake, det skall vara mässbok och ottesångsbok, psaltare och sångbok, mässkjorta, stola, huvudkläde och handkläde. Ej må kyrkan vara utan ljus. Hon skall hava tre ljus, två altarljus och ett dopfuntsljus. Därtill skall kyrkan hava klocka, ty hon skall både kalla den som kommer till världen och den som går därur.

Då står kyrkan lyckt och låst, väntar sig friare liksom bondens dotter.

Lagskrivarna går också in på vem som ska utses som präst. Kraven var inte uppseendeväckande hårda.

”Han skall icke vara mördare eller mandräpare, icke kyrkotjuv eller klosterrymmare, icke doblare eller drinkare, icke skörlevnadsman eller skökoman. Ren skall den vara som skall tjäna Gud.”

I sin studie av medeltida prästgårdar visar kulturgeografen Elisabeth Gräslund Berg att ytterst få prästgårdar kan spåras längre tillbaka i tid än sent 1200-tal. Visserligen är antalet skriftliga källor i Sverige från tiden före 1300 inte särskilt stort, men då många källor omtalar nybildningar av prästgårdar i början av 1300-talet, menar Gräslund Berg att det är just under 1200- och 1300-talen som många socknars prästgårdar kom att bildas. Det finns även exempel på socknar som först får uttalade prästgårdar på 1400- och 1500-talen (Gräslund Berg 2004). I flera fall har socknens kyrka tillkommit ett par hundra år innan någon prästgård kan beläggas i socknen.

Avsikten med prästgården var att den skulle försörja prästen och hans hushåll. Av äldre källor att döma framgår även att det sågs som naturligt att prästen själv brukade prästgårdsjorden, även om det finns exempel på att detta skedde via en landbo. Innan prästgårdar bildades kan prästerna ha försörjts genom att de ingått i en lokal storjordägares hushåll, en reminiscens av ett tidigare privatkyrkosystem. Ett annat alternativ är att prästen utsågs bland socknens invånare och att denne förblev inneboende hos sina släktingar. Under tidig medeltid erhöll även prästerna viss ersättning i form av avgifter från församlingsborna i samband med att dessa utnyttjade prästens tjänster vid ex. dop och begravning. Dessa inkomster bidrog också till prästens försörjning (Gräslund Berg 2004).

Prästgårdarna har sitt ursprung i jord som donerats av socknens jordägare till prästens försörjning. I flera fall förefaller det som om storjordägare donerat enskilda gårdar, ibland tidigare huvudgårdar, som omvandlats till prästgårdar. I andra fall har prästgårdens jord kommit till som ett flertal mindre donationer av jord från ett större antal personer/familjer. Genom byten av jord har dess ägor, som ofta förkom spridda i socknen, arronderats om så att en samlad prästgårdsegendom kunnat skapas.

Prästgårdar kan både ligga som ensamgårdar eller vara mer eller mindre integrerade i en by. Vad som är påfallande är att det i många fall visar sig att då prästgårdarna har sina ägor särhågnade och avskilda från byn i övrigt, är detta ett resultat av en sen- och eftermedeltida utveckling och inte som man tidigare trott ett ursprungligt förhållande. I flera fall har prästgårdarnas ägor omarronderats och samlats för att bli möjliga att särhågna. Vanligen ligger också prästgårdarna i direkt anslutning till kyrkan. Av de prästgårdar i Mellansverige som ingick i Elisabeth Gräslund Bergs studie låg ungefär hälften högst 200 meter från kyrkan, men det finns även exempel på prästgårdar som ligger över en kilometer från sin kyrka. Med tanke på att prästen under medeltiden behövde ta sig till kyrkan ett flertal gånger per dygn för att läsa mässor och förrätta böner, förefaller det som om det i alla fall under medeltiden var mest praktiskt att prästgården låg nära kyrkan (Gräslund Berg 2004:49ff). I Småland finns många exempel på att prästgården ligger långt från kyrkan, ibland i en annan by än kyrkan.

Sammanfattningsvis visar dock den forskning som gjorts om prästgårdar att dessa kan vara integrerade på mångahanda sätt i lokalsamhället. Schablonbilden av prästgården liggande intill kyrkan stämmer ofta, men lika ofta återfinns prästgården på en helt annan plats i socknen. Prästgården kan både vara en ensamgård eller ligga mer eller mindre integrerad i ett bysamfund. Utifrån dagens forskningsläge förefaller det som om uttalade prästgårdar ämnade till prästens försörjning började etableras under 1200- och 1300-talen, medan situationen dessförinnan är mer oklar. Prästgården har således åtminstone sedan 1300-talet utgjort prästens boställe och försörjning i socknen och som sådan var prästgården även en plats av stor social betydelse i socknen.

Reformationen under 1500-talet innebar bland mycket annat att präster nu fick möjlighet att gifta sig och bilda familj. Detta påverkade även prästgårdens utformning, prästens hushåll blev större när även hustru och barn kom till. Större hushåll ledde till behov av fler byggnader, varför det inte är konstigt att regelverket under slutet av 1600-talet stadgade att socknen nu skulle förse prästgården med sex byggnader (se nedan). Att prästerna bildade familj innebar även att prästståndet blev självrekryterande. Prästsöner blev själva präster och prästänkor och –döttrar gifte sig med präster. Den som ville gifta sig med änkan till en avliden präst fick försteg till att få efterträda honom. Systemet innebar att prästämbetet i vissa socknar kom att gå i arv i samma familj under lång tid (Larsson 1999:168f). I Stenbrohult verkade far och son Linneaus som präster under nästan hela 1700-talet.

Prästgården blev också en kulturell och ekonomisk knutpunkt i socknens liv. Här bodde socknens lärdomsperson som kunde skriva och läsa, som hade kontakter med överheten och visste vad som hände utanför socknens gränser. Prästerna fungerade ofta som informations- och innovationsspridare, inte minst inom jordbruket. Under 1700- och 1800-talet kan man tala om en kulturell och intellektuellt högtstående ”prästgårdskultur”, där även prästernas hustrur spelade en viktig roll i socknens sociala liv (Larsson 1999:168).

Under 1900-talets senare år har dock prästgårdens betydelse i många socknar försvunnit. En del församlingar har frångått kravet på att prästen ska bo i prästgården och många prästgårdar har under senare år sålts ut. Kanske ser vi idag början på slutet av den 700-åriga period då prästgården vid sidan om kyrkan utgjorde ett socialt och religiöst nav i socknarnas liv.

Stenbrohults kyrka och socken - en bakgrund

Stenbrohult ligger i den sydvästra delen av Allbo härad i Varend, en trakt förhållandevis rik på fornlämningar. Av fornlämningsbeståndet i Stenbrohult socken att döma förefaller området ha koloniserats under stenåldern. Hällkistor från yngre stenålder och rösen från bronsåldern förekommer, ofta i höjdlägen i landskapet. Även enstaka gravar av typen stensättning kan ses som lämningar efter den yngre bronsålderns och äldre järnålderns befolkning. Däremot förefaller Stenbrohult utifrån den låga förekomsten av gravfält från yngre järnålder ha varit relativt glest befolkat under denna period. Ett mindre gravfält strax sydost om kyrkan i Stenbrohult kan möjligen tillhöra denna period (RAÄ 20). Gravfältet vittnar

också om att det är i området runt kyrkan man kan räkna med att hitta spår efter eventuell bebyggelse från yngre järnålder i Stenbrohult. Att Stenbrohult varit bebott i äldre tid vittnar också de många och stora områdena med fossil åkermark som påträffats i socknen om. Dessa kan både vara från brons- och järnålder och/eller medeltid. De fåtaliga fornlämningarna från yngre järnålder samt ortnamnsskicket, med många ortnamn som slutar på exempelvis -hult, -lycke, -fälle, -torp tyder på att Stenbrohult, precis som övriga delar av södra Allbo "återkoloniserades" under tidig medeltid, efter att ha varit relativt glest befolkat under andra halvan av järnåldern.

Fig. 5 Utdrag ur fastighetskartan med prästgårdstomtens läge markerat.

Stenbrohult omnämns första gången år 1337, då riddaren Bengt Tukesson testamenterade 100 mark penningar till kyrkan i Stenbrohult. Detta var en ansenlig summa, vilket tyder på att Bengt hade en speciell relation till kyrkan i Stenbrohult. Bengt Tukesson tillhörde släkten Läma och hade sin sätesgård i Vallby i Skirö socken sydost om Vetlanda (Larsson 1964:391). Kring kyrkans tillkomst finns också en lokal sägen, nedtecknad i slutet av 1600-talet. Enligt denna skulle herren till Möckelsnäs, riddaren Karl Tokasson, en julnatt rida till julottan i Virestad, till vilken socken Stenbrohult då hörde. Han råkade då rida ner sig i Såganässjön. I sin nöd avgav han löftet att om han blev räddad skulle han till Guds ära bygga en kyrka vid Möckels strand. Av en mängd sten som han tidigare låtit köra fram på fastlandet och lagrat på en udde mittemot läget för Möckelsnäs, lät han sedan uppföra Stenbrohults kyrka. Sägner nedtecknades på 1690-talet av dåvarande ägaren till Möckelsnäs, lagmannen Germund Palm Cederhielm, som med denna som grund försökte hävda sin patronatsrätt (rätt att tillsätta präst och ”kontrollera” kyrkan) till kyrkan, något som dock misslyckades (Virdestam 1923a).

Att sägner nedtecknats i detta sammanhang, i samband med ett försök av en frälseperson att hävda överhöghet av sockenkyrkan, gör att man kan misstänka att det hela handlat om en lärd konstruktion. Liknande fenomen är kända från andra platser. Någon ägare till Möckelsnäs med namnet Karl Tokasson är inte känd och Möckelsnäs blev herrgård först på 1600-talet (Almquist 1976:1410f). Under medeltiden var Möckelsnäs en frälse landbogård, en gård ägd av en utsocknes frälseman och brukad av en arrendator (Larsson 1980:197). Mot denna bakgrund förefaller sägner således vara ett 1600-tals fabrikat i syfte att stärka Cederhielms anspråk på patronatsrätten.

Ur andra synvinklar finns dock indicier som talar för att det kan ligga några korn av sanning bakom sägner. Karl Tokasson, eller Tukesson var en känd medeltida riddare och bror till den Bengt Tukesson som 1337 testamenterade pengar till kyrkan i Stenbrohult. Detta visar att familjen hade en koppling till trakten. Vidare är det klarlagt att Karl Tukesson faktiskt lät uppföra en kyrka, den i Aneboda år 1346. Sammantaget gör dessa uppgifter det fullt möjligt att en kyrka uppförts, eller byggts om, i Stenbrohult i början av 1300-talet (Larsson 1964:391).

Det är inte omöjligt att släkten Läma hade en sätesgård i Stenbrohult i början av 1300-talet, även om deras kända gods innehav i Småland för övrigt huvudsakligen låg i norra Varend och Njudung. Inte minst Bengts stora testamenteriska gåva antyder att kyrkan i Stenbrohult var en viktig angelägenhet för honom. Med samma summa, 100 mark penningar, skulle Bengts arvingar lösa Bengts stridshäst och hans rustning, som skulle gå före hans liktåg in i klosterkyrkan i Nydala vid hans begravning. Stridshästen och rustningen var en riddares käraste och dyraste ägodel, och att samma summa som skulle lösa denna utrustning gavs till kyrkan i Stenbrohult visar att det var en betydande summa kyrkan fick. Som jämförelse kan nämnas att sockenprästen i Bengts hemsocken Skirö endast fick 2 mark medan kyrkan där fick ett öremland (Virdestam 1923a:13).

Att en frälseman bodde i Stenbrohult något senare, år 1367 är dock klart. Ett brev från detta år omtalar väpnaren Nils Knutsson ”de Stenbroholt” (Larsson 1964:470). Det är dock oklart var Nils sätesgård låg, om det var vid kyrkan eller någon annanstans i socknen. Nils levde fortfarande 1385, då han skiftade arvet efter sina föräldrar och syskon med brodern Karl. I detta skifte fick Nils bl a två gårdar i Bölsnäs i Stenbrohult. Det mest sannolika är dock att huvudgården faktiskt låg i anslutning till kyrkan, eftersom det vanliga under medeltiden förefaller ha varit att frälsemän skrev sig till platsen där de bodde, inte till socknen i största allmänhet.

Efter Nils Knutsson finns ingen frälseman som skriver sig till Stenbrohult varför man kan anta att sätesgården upplöses. En hypotes som bör prövas i det fortsatta arbetet är att sätesgården efter Nils tid övergick till att bli prästgård. Parallellt till en sådan utveckling, där en tidigare sätesgård invid en kyrka, som då ursprungligen fungerat som gårdskyrka, omvandlas till prästgård i samband med att kyrkan fått sockenkyrkostatus finns på flera håll i landet (Gräslund Berg 2004:29 anf.litt.). I Ystadsområdet har detta belagts till tiden kring 1350, medan det i norra Uppland kan beläggas redan vid 1200-talets slut.

Första gången man får en översiktlig bild av bebyggelsen i socknen är genom 1545 års jordebok som

förtecknar gårdarna i socknen (Larsson 1980:193ff) (fig. 6). Av jordeboken framgår att det fanns 57 ½ taxerade hemman i socknen. Bebyggelsen bestod huvudsakligen av kamerala ensamgårdar. De största byarna i socknen var Dihult, Såganäs och Taxås med tre kamerala hemman vardera. Detta visar att bebyggelsen i socken var gles och bestod av mindre enheter, även om det inte är uteslutet att en kameral ensamgård kunde bestå av flera gårdsbruk. Jordeboken visar även jordnaturens fördelning. Här visar det sig att knappt hälften av hemmanen, 26 ½, ägdes av skattebönder, medan 15 hemman ägdes av utsocknes frälsepersoner och brukades av landbor (arrendatorer). Resterande sexton hemman hade kyrkliga ägare. Tre gårdar låg under sockenkyrkan, medan hela elva gårdar tillhörde olika prebenden vid Växjö domkyrka, d.v.s. de fungerade som försörjning för kaniker och annan personal vid domkapitlet i Växjö. Även domkyrkan och biskopsbordet ägde vardera en gård i socknen.

När det gäller den äldsta kyrkans utseende i Stenbrohult är kunskapen liten. En mindre arkeologisk undersökning 1976 lyckades inte heller sprida något större ljus om kyrkans utseende (Liepe 1976). Den medeltida kyrkan i Stenbrohult låg strax norr om dagens kyrka, vilken byggdes 1828-29 (Liepe 1984: 117ff). I samband med detta bygge revs den medeltida kyrkan. När kyrkan revs förefaller den ha haft

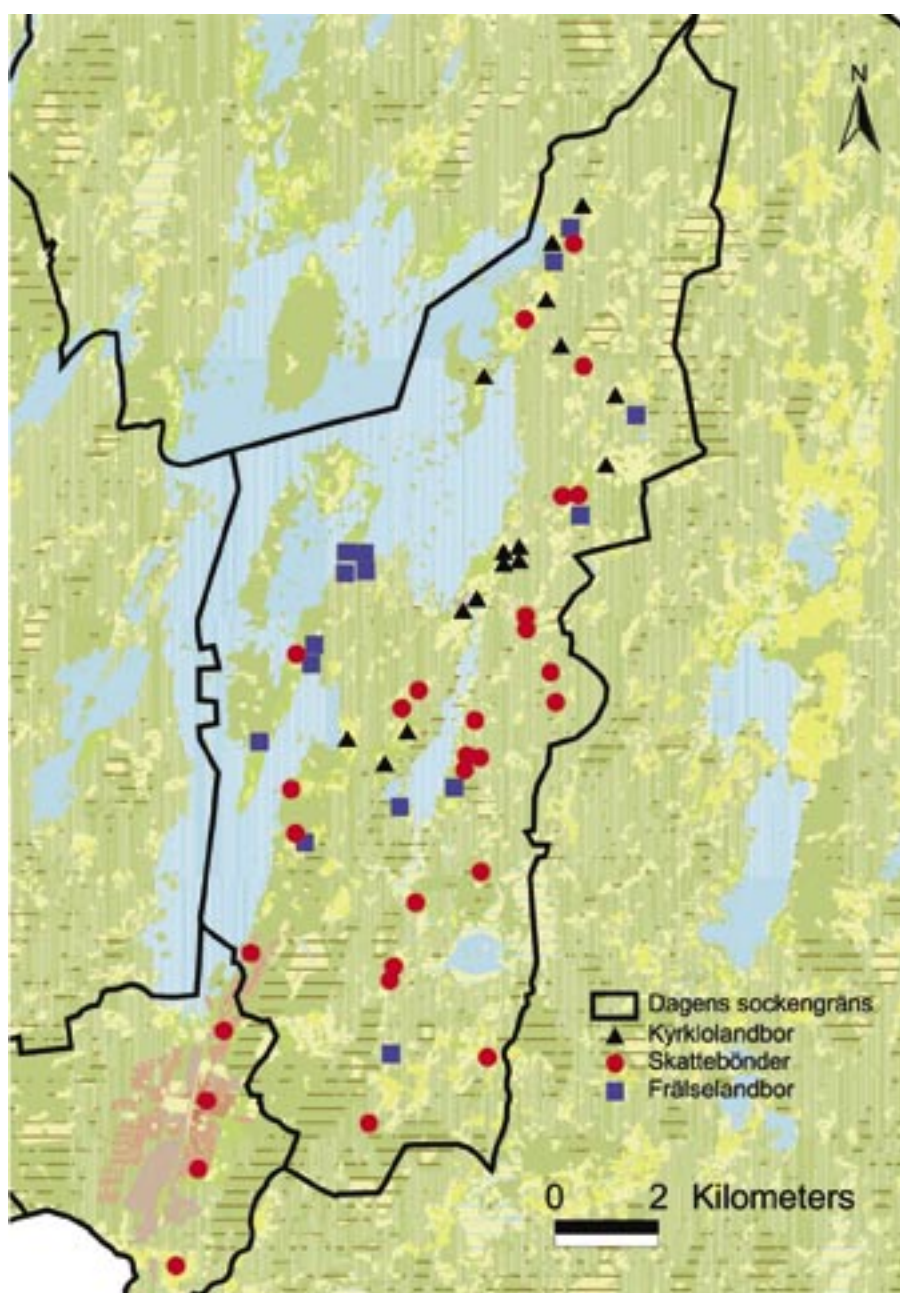

Fig 6. 1500-talets jordeboksenheter fördelade på jordnatur.

ett långhus och vapenhus av timmer medan kor och sakristia var uppförda i sten. Möjligen fanns även en absid. Enligt en teckning publicerad 1820 (se fig 7) var koret bredare än långhuset. Detta kan tyda på att kyrkan delvis byggts om och ett ursprungligt timrat kor ersatts av ett större stenkör. Sannolikt har planerna varit att helt ersätta timmerkyrkan med en stenbyggnad, men av någon anledning har planerna aldrig förverkligats. Liknande exempel på ”avbrutna” ombyggnader av kyrkor finns på andra håll i landet, exempelvis på Gotland och i stadskyrkan i Skanör (Wienberg 2004)

Fig. 7 "Linne vid Stenbrohult", avbildning i Kalender för barn 1820. I bakgrunden syns prästgården samt kyrkan med sitt stenkör och timrade långhus. Ur Liepe1984:119.

Kyrkan var således av en vanlig medeltida typ med långhus och ett kor som ursprungligen bör ha varit smalare än långhuset. Enligt uppgifter från 1700-talets mitt var kyrkan ca 13 meter lång och närmare 9 meter bred, vilket förefaller alltför litet för att motsvara den kyrka som är avbildad på 1820 års teckning. Förutom dessa oklara måttuppgifter finns inte mycket känt om den gamla kyrkan. Några medeltida inventarier har inte heller bevarats från den gamla kyrkan (För en ingående beskrivning av den gamla kyrkan se Virdestam 1923a).

När kyrkan uppfördes är oklart men dess antagna ursprungliga planform är av den vanliga romanska typen. Ett flertal timmer- och stenkyrkor av denna typ, med långhus och smalare rakslutet kor, har på dendrokronologisk väg daterats till 1200-talet, vilket även förefaller vara en möjlig datering kyrkan för i Stenbrohult. Att kyrkan existerade 1337 är dock säkert. År 1452 gästades mässan av kung Karl Knutson och hans följe av riddare och krigsmän, när den svenska hären på återtog från ett lyckat krigståg i Skåne rastade i Stenbrohult (Virdestam 1923a:19).

På 1696 års karta framgår att kyrkan låg mitt på kyrkogården, vilken avgränsades av en mur som i väster gick nära strandkanten. Före sänkningen av Möckeln var vattenytan ca två meter högre än idag. I sockenprotokoll från 1600- och 1700-talen omtalas upprepade gånger att vattnet riskerade att underminera kyrkogårdsmuren. Kyrkogården nåddes genom fyra överbyggda portar i ringmuren, sk. stigluckor. I den östra muren stod, sannolikt sedan medeltiden en tiondelada, vilken revs år 1717. Utanför kyrkogården i öster låg den timrade sockenstugan och här stod även klockstapeln (Virdestam 1923a:19ff). Söder om kyrkan låg enligt kartan ett åkerstycke och söder om denna låg prästgården fram till dess att den revs 1883 då prästgården flyttade till sin nuvarande plats.

Den gamla prästgården i Stenbrohult

När prästgården i Stenbrohult tillkommit är som tidigare nämnts okänt. Av Smålandslagen att döma bör den under medeltiden ha bestått av åtminstone fyra hus, stuga, härbre, fähus och lada. Kyrkoarkivets uppgifter om den äldsta prästgården har studerats och sammanställts av Gotthard Virdestam (Virdestam 1927). Nedan görs en sammanfattning av uppgifterna ur Virdestams artikel rörande byggnaderna på gården.

Första gången man får inblick i prästgårdens utseende är 1644. I inventariet från detta år uppräknas de byggnader som då ingick i prästgården. Enligt Virdestam bestod prästgården då av en ryggåsstuga, vilken hade en framkammare i öster och en loftbod med förstuga på nedre botten och en liten kammare i väster. Vidare fanns ytterligare en stuga, ”västra stugan” med okänd inredning samt ytterligare en fristående loftbod. Dessutom fanns en källare på gården som ” s. h. Anders” hade låtit gräva på biskopens befallning (Virdestam 1927:21f). Sannolikt avses här Andreas Petri som var kyrkoherde 1623-1642.

Den 24 maj 1682 brann prästgården efter att ha antänds genom våda. Kyrkoherden Petrus Broderonius lät åter uppföra prästgården, vars utseende nu återfinns på 1696 års karta. Prästgården låg cirka 65 meter söder om kyrkogården. Området mellan prästgården och kyrkogården nyttjades som åker. Av kartan framgår att prästgården tydligt var uppdelad i en mangård (boningsdel) i norr med en separat fägård i söder. Strax öster om gårdsbebyggelsen kom tillfartsvägen till prästgården i en båge från sydöst.

Mangården var avskild från fägårderna av en hägnad och bestod av fyra byggnader. I norr låg i öst-västlig riktning sätessstugan vilken förefaller ha varit närmare 20 meter lång. På sätessstugans södra sida och i rät

Fig. 8 Utsnitt ur 1696 års karta över prästgården med 1. mangård, 2. fägård och 8. kålgårdar.

vinkel mot dennas östra gavel låg två bodar, varav den norra var sammanbyggd med sätesstugan. Mellan bodarna fanns infarten till mangården från vägen i öster. Gårdsplanens västra sida avgränsades av ett mindre hus i det sydvästra hörnet. På de sträckor där gårdsplanen inte avgränsades av byggnader, i väster och söder, fanns hägnader. På kartan gör den västra hägnaden en markerad utvikning mellan sätesstugan och boden i sydväst. Möjligen kan detta bero på att hägnaden här omfamnade gårdens brunn. En liknande utvidgning runt gårdsbrunnen kan ses på laga skifteskartan över Råshult från 1841 (Hansson & Nylén 2005). Fågården låg avskärmad i sydost, här fanns två byggnader, fähuset och ladugården. Till sin struktur är därmed prästgården i Stenbrohult en typisk götisk gård, som just karaktäriseras av att ha mangården tydligt skild från fågården.

I anslutning till gårdsbebyggelsen fanns vidare två kålgårdar. En mindre kålgård var belägen på norra sidan av sätesstugan, medan en större kålgård låg direkt söder om fågården. Sannolikt var det dessa två kålgårdar som utgjorde grunden för den trädgårdsanläggning som Nils Linneaus kom att anlägga i Stenbrohult (Virdestam 1928:18, Manktelow 2005:52). Denna berömda trädgårdsanläggning, ”Adonis Stenbrohultensis”, känd genom den växtförteckning som sonen Carl skrev ner 1731, började Nils Linneaus anlägga redan 1709, året efter att han tillträtt som kyrkoherde. Redan under sin tid i Råshult började han anlägga en trädgård och nu flyttades träd och örter till Stenbrohult, där trädgården så småningom kom att växa, både i storlek och i berömmelse. Trädgården drabbades även den av den förödande branden 1746, men den inventering som Mariette Manktelow genomfört visar att det fortfarande idag finns växter, inte minst söder om prästgårdstomten som troligen är kvarlevande ättlingar till växterna i Nils trädgård. Utifrån Linnés anteckningar var sannolikt faderns trädgård uppdelad på mer än ett område, vilket även 1696 års karta antyder. Enligt den gängse uppfattningen ska blomsterträdgården ha anlagts i kålgården norr om mangårdsbyggnaden för att sedermera komma att expandera norrut för att slutligen ha omfattat stora delar av den åker som låg mellan prästgården och kyrkogården. Sannolikt har trädgårdsanläggningen även nyttjat den södra kålgården.

1696 års karta lämnar även upplysningar om gårdens utsäde, åker och äng. Prästgården var då ett kronohemman, skattlagd till ett $\frac{1}{2}$ hemman, precis som Djäknabygd. Gårdens byggnader var vid detta tillfälle i gott skick och som lantmätaren skriver ”*med åboens flitighet väl handhavd både till åker och äng och kan intet vidare förbättras*”. Hemmanet sägs vara lättbrukat och goda år gav åkern 2 $\frac{1}{2}$ gånger utsädet i skörd. Några utjordar eller torp fanns ej till prästgården. Skog fanns på utmarken i tillräcklig mängd för att räcka till byggnation, hägnader och vedbrand. Betet sägs vara medelmåttigt gott. Delar av utmarken, tre kappland, svedjades årligen (ca 450 m²). Något strömmande vatten till kvarnar o dyl fanns inte, däremot gott om fiskevatten i sjön Möckeln. När det gäller åkern framgår att gården brukades i ensäde, åkern besåddes årligen på våren. Det framgår även att åkern mellan gården och kyrkan bestod av hård och grusig jord. Ängen bestod av torrare hårdvall men även fuktäng ingick i ägora.

I Stenbrohult kyrkas räkenskapsbok för åren 1710 –1743 finns bland alla handlingar även en lönekonvention, ett löneavtal mellan socknen och Nils Linneaus daterat 1721 (Virdestam 1923b). Bland uppgifterna om vilken ersättning prästen skulle ha av olika slag finns även ett stadgande om prästgården. ”Med prästgårdsbyggnad förbliver som vant är efter husesynsordningen”. År 1681 utfärdades en allmän husesynsordning enligt vilken det ålåg varje socken att förse prästen med sex byggnader. Dessa specificeras i en kunglig resolution av år 1721 och räknas upp enligt följande: 1 och 2. En sätesstuga med två kamrar, 1 kök och 1 förstuga, allt under samma tak. 3. Ett bryggbus med bakugn och köksspis. 4. En bod med dubbel botten och loft. 5. Ett vishus. 6. En lada med 2 golv och loge i mitten. 7. Ett fähus med stall och nödiga spiltor samt skulle ovanpå. Ville prästen ha fler byggnader fick de uppföras på egen bekostnad. Prästen var även ålagd att underhålla alla prästgårdens byggnader. Smålandslagens fyra prästgårdsbyggnader hade således blivit sex. Jämför man de uppräknade husen i denna förordning med antalet byggnader på 1696 års karta ser man att de senare uppgår till just sex stycken. Av ovannämnda sex hus låg sannolikt nummer 1 till 5 på mangården medan ladan och fähuset återfanns på fågården. Däremot går det av kartan inte att avgöra vilka funktioner de olika husen hade.

Den prästgård som återfinns på 1696 års karta och i dess beskrivning, kan sägas motsvara den gård där

Carl Linneaus växte upp. Hur prästgården såg ut invändigt, vilka inventarier som fanns o.s.v. känner vi inte till. Några syneprotokoll eller besiktningsinstrument från 1700-talet är inte kända. Däremot omtalar flera uppgifter att Nils Linneaus på egen bekostnad lät uppföra flera nya byggnader på gården. En i sammanhanget intressant uppgift är att Nils Linneaus på egen bekostnad lät gräva och välva en rymlig källare, vilken hade sin nedgång från gårdsplanen (Virdestam 1927:26). Förutom byggnaderna på mangården fanns flera mindre hus på gården. Det omtalas en gäststuga och drängstuga, samt badstuga och svinhus. Alla ska ha varit uppförda av Nils Linneaus. Drängstugan ska ha legat i slutningen ner mot sjön.

En uppfattning om vilka inventarier som fanns i prästgården i Stenbrohult under 1700-talet kan man få genom den bouppteckning som upprättades 1797 när kyrkoherden Samuel Linneaus avled. Samuel var yngre broder till Carl och hade efterträtt sin fader som kyrkoherde när denne avled 1748. Bouppteckningen förtecknar dödsboets tillgångar och skulder och här framgår även vilka möbler, kläder, husgeråd m m som fanns på prästgården. Eftersom Samuel efterträtt sin fader som kyrkoherde kan man tänka sig att en hel del av de föremål som upptas faktiskt är arvegods från fadern. I prästgården fanns både föremål i guld och silver och ett stort antal föremål i porslin, ett nytt material som blev allt mer tillgängligt under 1700-talets senare hälft. Här upptas även säng- och linnekläder samt ett stort möblemang och andra husgeråd av metall och trä. Att pastoratet var rikt och Samuel en välbeställd herre framgår av summeringen på slutet. Dödsboet hade tillgångar på 1141 riksdaler när skulderna var avdragna. Inom ramen för detta arbete har det inte funnits tid att tränga djupare in i det material som bouppteckningen utgör, men här finns en källa som ger en mycket bra bild av vad som fanns på prästgården i Stenbrohult under 1700-talet.

När det gäller byggnadernas utseende finns egentligen inga direkta uppgifter i de källor som finns kvar, mer än av notiskaraktär här och där. Troligen var de flesta byggnaderna på gården timrade, både böningshus, drängstugor och fähus förefaller ha varit knuttimrade. Sannolikt var dock en del bodar uppförda i skiftesverk. Två avbildningar från 1800-talet (fig 7,9) visar prästgården och kyrkan. Av dessa är det svårt att avgöra om husen är knuttimrade eller uppförda i skiftesverk, men på avbildningen från 1820 förefaller husen ha vass- eller halmtak. Om detta var en verklig företeelse, eller om det bygger på konstnärens uppfattning av hur Linnés barndomshem borde ha sett, ut är svårt att svara på. På den senare blyertsteckningen förefaller byggnaderna ha haft brådtak. I ett syneprotokoll från år 1800 diskuteras frågan om nybyggnation av fähus och foderlada och det förefaller som om dessa byggnader i alla fall vid denna tid var knuttimrade (avskrift i Virdestams arkiv). I samma syneprotokoll nämns även att fägårdens läg på en låglänt och sumpig plan och att dåvarande kyrkoherden ville flytta fägårdens till ett bättre läge.

Fig. 9 Blyertsteckning av C.V Andersson av Stenbrohults kyrka och prästgård, troligen från sent 1800-tal. Efter Virdestam 1927:27.

Den 20 april 1746 brann större delen av prästgården på nytt, och i samband med detta upprättades två beskrivningar av de delar av gården som brann. Enligt denna ödelades stugan och två kammare, köket, salen, nattstugan och två överrum ”i en räkka”. Sädesbodarna som låg i en rad i öster samt drängstugan med kammare med överrum på den västra sidan av gården brann också. Endast en gammal byggnad på gårdens södra sida ska ha klarat sig. Hela gården återuppbyggdes, den östra och norra byggnaden på bekostnad av församlingen, den västra på bekostnad av Nils Linneaus. Detta hus hade Nils ursprungligen uppfört efter det att han tillträtt sin tjänst som kyrkoherde. Denna västra byggnad är av naturliga skäl inte med på 1696 års karta. Virdestam menar att den byggdes i linje med den gamla sätesstugan, men väster om densamma. Utifrån de beskrivningar som finns av den brunna prästgården har Virdestam gjort ett förslag till rekonstruktion av byggnadernas utseende och de ingående rummens funktion (fig. 10, 11). Hans tolkning av gårdens utseende får dock ses som ett hypotetiskt.

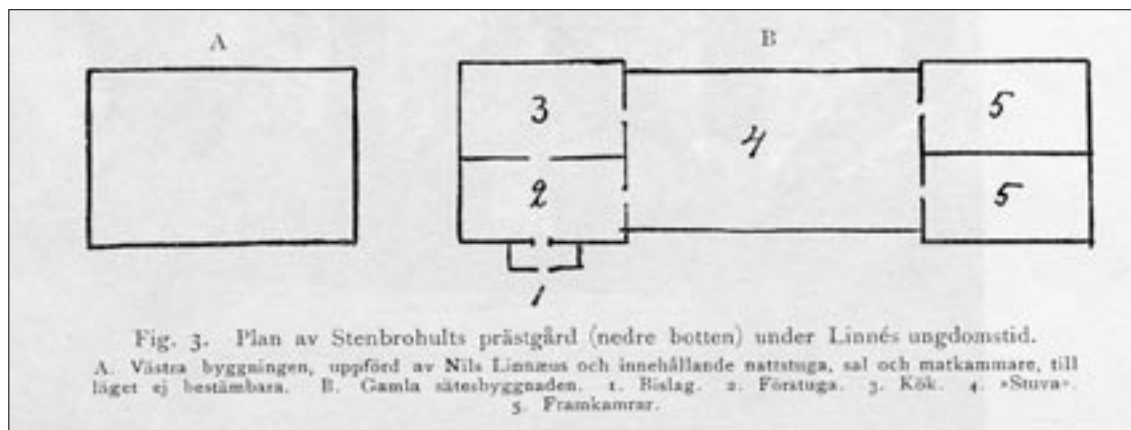

Fig. 10. Gotthard Virdestams rekonstruktion av planen av den gamla mangårdsbyggnaden under Linnés ungdomstid. Efter Virdestam 1927:

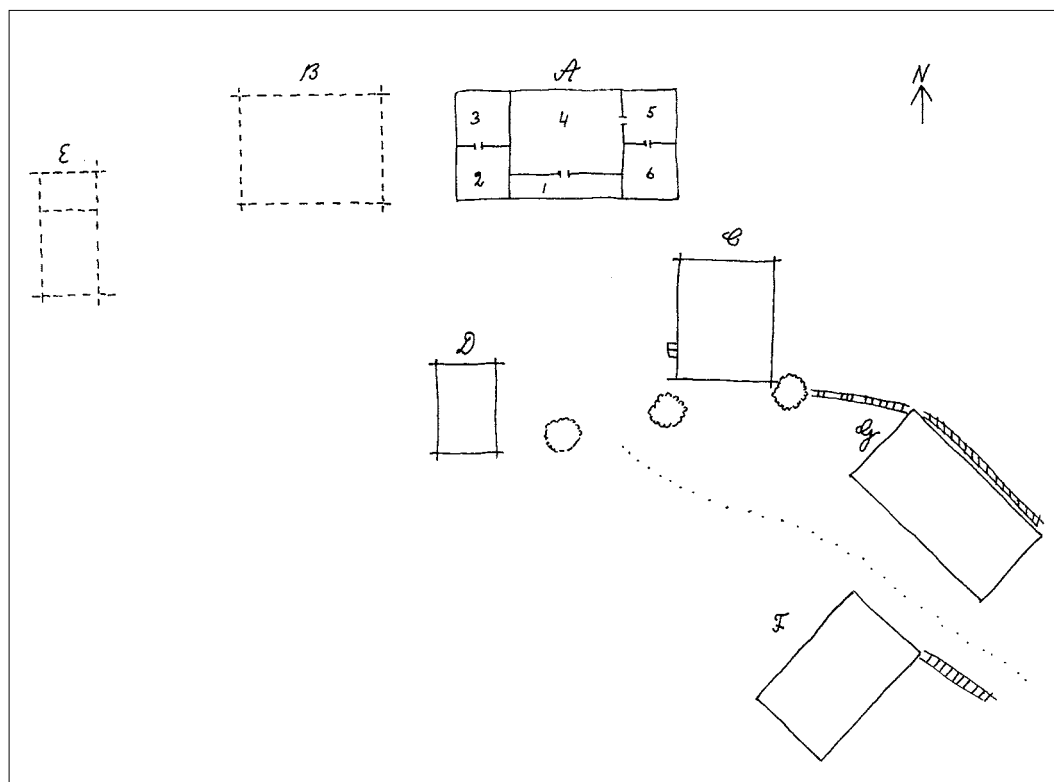

Fig. 11 Stenbrohults prästgård efter branden 1746, rekonstruktionsplan av G Virdestam. Efter ritning i kyrkans arkiv.

Ett problem med Virdestams tolkning är att om en byggnad uppförts i linje med sätesstugan och väster om denna, skulle denna byggnad delvis ha hamnat i åkermarken, något man kanske velat undvika. Mer troligt vore möjligen att Nils Linneaus nya västra byggnad uppfördes på gårdens västra sida men i vinkel mot sätesstugan. Ett sådant arrangemang skulle bibehållit den gamla gårdsstrukturen, även om gårdens byggnadsbestånd förnyades. Här fanns även utrymme för ytterligare ett hus. Det problematiska med de skriftliga uppteckningar som Virdestam använder som underlag för sin rekonstruktion är att de blandar omnämnanden av hus med enskilda rum vilket gör det svårt att avgöra vad som är vad.

När Nils Linneaus först tillträdde som kyrkoherde 1709 bestod gården således av de byggnader som återfinns på 1696 års karta. Sätesbyggnaden var troligen enligt Virdestam ett sydgötiskt hus med stuga i mitten och kammare och loftbodar på sidorna. Nils byggde sedan den västra byggnaden, antingen i linje med den gamla sätesstugan och väster om denna, eller i vinkel mot densamma (fig. 11). Den nya västra byggnaden innehöll nattstuga, sal och matkammare, samt på övre våningen två kamrar. Byggnaden förefaller därmed vara en mer ”modern” byggnadstyp jämfört med det sydgötiska huset. Tyvärr finns inga kartor från 1700-talet som ger klara besked om gårdens utseende vid denna tid. Efter branden 1746 återuppfördes prästgården på nytt enligt samma mönster som tidigare.

Under andra halvan av 1700-talet finns uppgifter om att sätesbyggnaden underhölls. Huset byggdes om 1772 och rödfärgades 1774. Dessförinnan var husen säkerligen omålade. Ett syneprotokoll från 1827 beskriver den dåvarande sätesbyggnaden som ett hus 18,75 meter långt och 8,85 meter brett innehållande fyra rum och kök på nedre botten och två rum på den övre våningen (Virdestam 1927: 28). Syneprotokollet omtalar även en byggnad som tillhörde kyrkoherden Wickelius sterbhus. Detta hus var ca 10,2 meter långt och 5,1 meter brett och 3,45 meter högt. På nedre botten fanns kammare och drängstuga, på ovanvåningen två rum. Enligt Virdestam var detta sannolikt den västra byggnad som Nils Linneaus uppfört på egen bekostnad efter branden 1746, vilken därefter inlösts av efterkommande kyrkoherdar och blivit degraderad till drängstuga.

På östra sidan av gården stod vid denna tid (1827) en gammal mjöl- och mangelbod, som på övre våningen hade en sädesbod. Under detta hus fanns den av Linneaus grävda källaren. Eftersom boden hindrade en lämplig infart till mangården revs den nu och flyttades längre österut. Detta framgår även av en planskiss över prästgården från 1880 som finns i Virdestams arkiv (fig. 12). Skissen visar att prästgården då strax innan den revs bestod av tre längor. Den norra och den södra längan låg kvar på sina tidigare platser medan den östra längan låg längre österut än tidigare. Sannolikt låg denna länga i det som idag är kyrkogårdsmark. En del av de lämningar som hittades vid den arkeologiska undersökningen 1998, kan ha härrört från denna byggnad (Skoglund 1998).

Uppgifterna om att den östra längan flyttades österut 1827 reser en del frågor om hur länge den bevarade källaren på

Fig. 12 Skiss över prästgården 1880. Ur Virdestams arkiv. Universitetsbiblioteket, Lunds universitet, "Linneana".

prästgården använts. Efter 1827 har denna källare i så fall inte haft något hus ovanför sig. Möjligen kan den ha fungerat ändå med ett enkelt bräddtak. Överhuvudtaget är uppgifterna om källarna på prästgården något oklara. Källargrävande omtalas första gången 1644, innan Nils Linneaus låter gräva sin ovan omtalade källare. Om detta innebar att Nils grävde en ny källare eller att den gamla källaren gjordes om är inte klarlagt. Däremot är det helt klart när prästgården försvann från sin gamla plats. År 1881 dömdes de gamla prästgårdsbygganderna ut och de revs 1883 när nuvarande prästgård uppfördes ungefär 150 meter längre åt sydost (Åhman & Krantz 1983).

Prästgårdens fysiska lämningar, resultat av inmätningar

Idag kan man förutom den omgärdade källaren ana sig till att det finns ytterligare lämningar dolda under markytan på den gamla prästgårdstomten, som idag närmast kan liknas vid en mindre park. Strax sydost om parken finns den stensatta väg som påträffades 1998. Vägen är bevarad på en ca 50 meter lång sträcka och är ca 3,6 meter bred. Dess utsträckning motsvarar den väg som på 1696 års karta ledde upp till prästgården från söder (fig. 13).

Fig. 13. Den stensatta vägen upp mot prästgården vilken rensades fram 1998. Foto från sydost.
Foto M Hansson.

I samband med fältarbete en dag i september kunde en del av de syllstenar som är markerade på planritningen från 1925 lokaliseras under grästorven med hjälp av jordsond. Med hjälp av jordsonden kunde även den totala lagertjockleken bestämmas till mellan 0,2—0,6 meter. På en del platser framkom spår av svarta, sotiga kulturlager i den undre delen av lagerföljden. Även inslag av bränd lera kunde konstateras. Sannolikt finns det bevarade äldre kulturlager på tomtens centrala del.

De yttre begränsningslinjerna för de syllstensrader som kunde anas mättes in med hjälp av totalstation. Även det inhägnade området runt källaren, källarnedgången, den stensatta vägen samt andra mindre förhöjningar i marken mättes in (fig. 14). Någon av dessa förhöjningar bör motsvara den mindre stenpackning som redovisas på planritningen från 1925. Jordmånen på tomten är sandig och i det närmaste stenfri, varför de större stenar som ligger under mark bör ha ingått som fundament till olika byggnader. Prospekteringen med jordsond och inmätningarna visar att delar av gårdens södra och östra längor

(ovan källaren) kan lokaliseras. Möjligen kan även den norra längan lokaliseras genom stenar som ligger dolda under mark, men detta är mer osäkert. Det ska dock noteras att i jämförelse med det stora antal syllstenar som finns här på planritningen från 1925, förefaller betydligt färre stenar ligga kvar under mark. Detta kan betyda att delar av de husgrunder som togs fram 1925 antingen röjts bort, eller täckts med jord.

På planritningen från 1925 finns syllstensgrunder till tre hus dokumenterade (se fig. 4). Eftersom en del syllstenar till hus 2 och 3 kan återfinnas idag under grästorven förefaller det som om husgrunderna bör ha tillhört de byggnader som revs 1883. Möjligen tillhör grunden till hus 2, den östra längan, den byggnad som revs redan 1827. Hus 1 låg i öst-västlig riktning i norra delen av tomten. Huset är inte dokumenterat i sin fulla utsträckning men förefaller ha varit minst ca 18 meter långt och ca 7,5 meter brett. Detta motsvarar någorlunda det boningshus som beskrevs i syneprotokollet 1827. Detta var 18,75

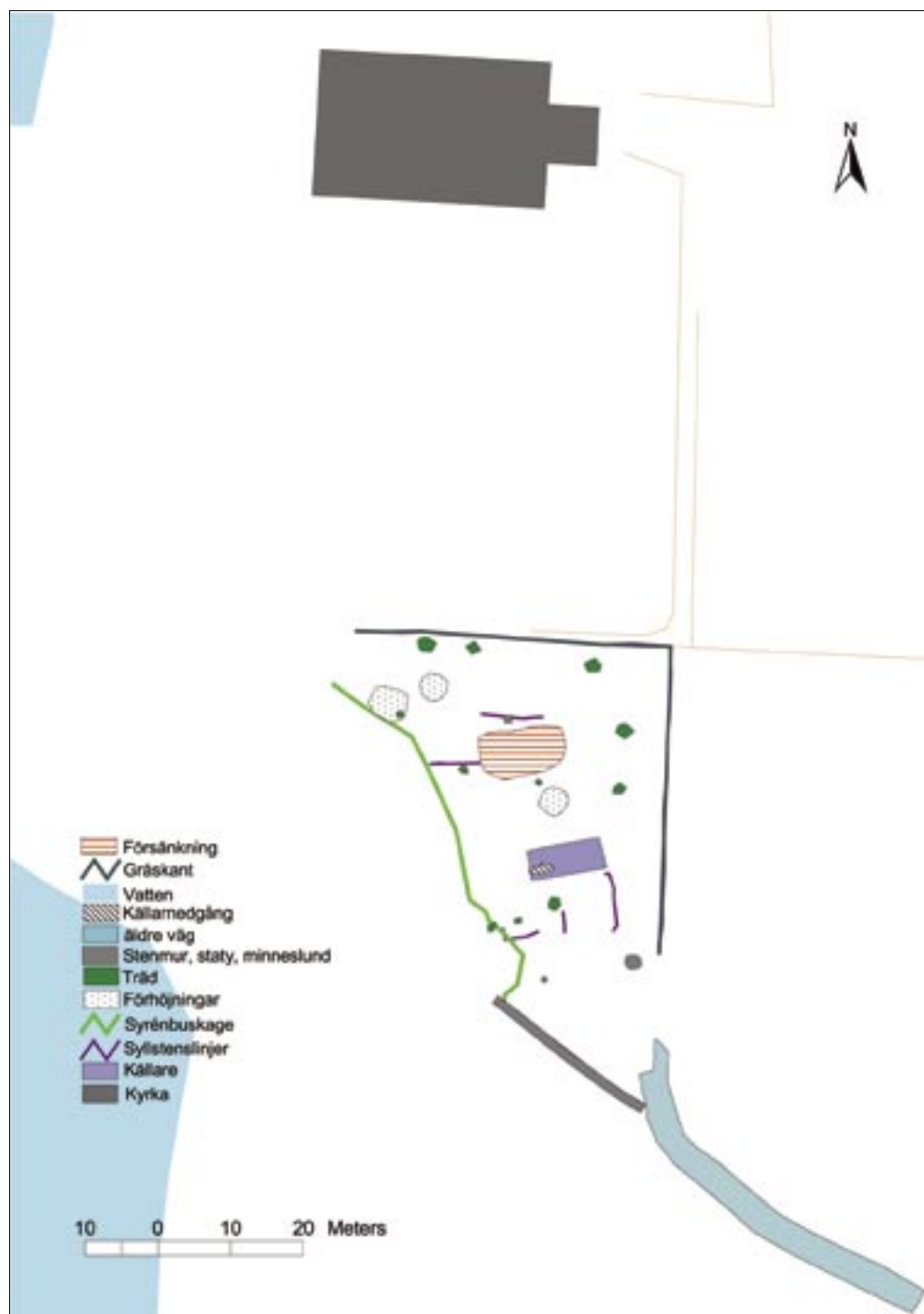

Fig. 14. Plan över inmätta strukturer på prästgårdstomten.

meter långt och 8,85 meter brett (Virdestam 1927:28). Detta hus bör ha uppförts efter branden 1746 och sannolikt rivits 1883. Några säkra spår efter syllstenarna till detta hus kunde inte återfinnas ytligt under grästorven. Möjligen har dessa röjts bort. Detta kan ha skett i samband med att man reste Linné-statyn, vilken står där husgrunden skulle ha legat. Vid provstick med jordsond framkom dock indikationer på att det på lägre liggande nivåer skulle kunna finnas stensyllsgrunder bevarade efter byggnader som kan ha haft samma nord-sydliga riktning som den husgrund som dokumenterades 1925. Detta kan antingen vara husgrunden från 1925 års ritning som blivit övertäckt, eller spår efter en ännu äldre byggnad.

Hus 2 låg i nord-sydlig riktning på gårdstomtens östra sida, över den bevarade källaren som förefaller ha funnits under husets norra del. Huset var ca 16 x 8 meter stort och indelat i likstora två rum. Av denna husgrund är syllstenar från den södra delen bevarade. Även detta hus bör söka sitt ursprung efter 1746 års brand. Enligt de uppgifter som framkommit ska gårdens östra länga ha förskjutits längre åt öster, varför denna byggnad troligen revs 1827.

Hus 3 förefaller ha varit en mindre byggnad, eller del av en byggnad, i gårdens södra länga, byggd i vinkel mot hus 2. Husets storlek går egentligen inte att avgöra utifrån planritningen, mer än att det kan ha varit en mindre bod, ca 5 x 4 meter stor. Det kan även ha varit ett rum i en större byggnad.

Den källare som fortfarande finns kvar var belägen under hus 2. Eftersom källaren genomgick en genomgripande restaurering 1967, är det något oklart vad av den bevarade källaren som är bevarat i original och vad som ska ses som resultat av 1967 års arbete. Källaren nås via en trappa som mynnar på gårdsplanen (fig. X). Trappan är trapetsoid, avsmalnande till formen, 0,8 meter bred vid mynningen och ca 0,45 meter vid ingången till källaren. Trappan är 3 meter lång och består av 15 trappsteg som vardera är mellan 0,15 och 0,23 meter höga. Källargolvet ligger således ca 3 meter under nuvarande markyta. Trappstenarna och hela källaren är uppbyggd av marksten, idag murad i betong. Ursprungligen var källaren troligen kallmurad, eller murad med kalkbruk.

I bottenplan är källaren kvadratisk, ca 4,10 x 3,10 meter stor. Takhöjden uppgår till ca 2,15 meter. Taket är tunnvalvt (i nord-sydlig riktning), golvet är idag täckt med sand. I källarens väggar finns mitt på den södra väggen tre nischer ca en meter ovan golvet. Nischerna är ca 0,3 x 0,3 meter stora och 0,3 meter djupa. Även i den västra väggen finns en nisch, ca 0,25 meter bred, 0,4 meter hög och 0,6 meter djup.

Fig. 15. Det inhägnade området motsvarar ungefär källarens utsträckning under mark. Foto M Hansson.

Nischen sitter ca 0,9 meter ovan golvet. Troligen har nischerna fungerat som förvaringsutrymmen för mindre kärl eller andra produkter som man inte ville ha stående på golvet.

Enligt traditionen ska detta vara den källare som Nils Linneaus lät gräva. Det är dock inte helt osannolikt att Nils "bara" renoverade den källare som redan fanns på gården och som omtalas 1644, varför källarens ursprung kanske kan föras längre tillbaka i tiden. Eftersom källaren restaurerades genomgripande 1967 och man enligt uppgift då grävde sig ner runt källaren, finns det sannolikt inga möjligheter att genom arkeologiska undersökningar nå klarhet om källarens ålder.

Fig. 16. Källartrappan ned till den tunnvalvda källaren.
Foto M Hansson.

Fig. 17. Källartrappan och delar av murverket inifrån källaren. Foto M Hansson.

Förutom källaren och resterna efter syllstensgrunder mättes även tre mindre förhöjningar in. Den södra av dessa markerar troligen den stenpackning som på 1925 års planritning återfinns vid det nordvästra hörnet på hus 2. Möjligen kan detta utgöra rester efter en stensatt gårdsplan. Vad de två nordliga förhöjningarna representerar är mer oklart. Ungefär vid platsen för den nordliga längan, och söder om Linnéstatyn kan en grund fördjupning i markytan skönjas. Detta kan möjligen vara spår efter en bortbruten husgrund. Statyn står på platsen för den norra väggen till hus 1 och det är inte helt osannolikt att delar av denna husgrund röjdes bort i samband med att statyn skulle resas 1947. Om så är fallet kan det vara i samband med detta som den grunda fördjupningen tillkommit.

I väster mättes gränsen för det syrenbuskage som står längs kanten mot grustakten in som gräns för den bevarade prästgårdstomten. I verkligheten går schaktkanten till grustakten ca 3-4 meter väster om denna linje, men på grund av att buskagets var i det närmaste ogenomträngligt kunde den exakta schaktkanten inte mätas in. En jämförelse mot det äldre kartmaterialet visar att minst en 1/3 av mangården är bortschaktad.

Den inmätta stensatta vägsträckan användes som utgångspunkt för en mer noggrann digital rektifiering av 1696 års karta. En tolkning av 1696 års gårdsläge överfört till dagens kartbild framgår av fig. 18 och 20. Dessa visar att 1696 års byggnader låg inom det som idag anses vara den gamla prästgårdstomten. På 1690-talets låg de norra och östra längorna på ungefärligen samma plats som de husgrunder som dokumenterades 1925 och som till delar nu mätts in. Överensstämmelsen är inte total, men detta är inte heller att vänta mot bakgrund att det finns stora svårigheter med att rektifiera äldre kartbilder i den detaljnivå som det är frågan om här. Rektifieringen visar även att delar av den äldre fågårdens låg inom den nuvarande minneslunden, medan lämningar efter fågårdens västra byggnad kan finnas i åkermarken

omedelbart söder om den stenmur som begränsar minneslunden åt söder. I denna åkermark låg även den södra kålgård som utgjorde en del av Nils Linneaus trädgård. Den andra kålgården låg i området norr om Linnéstatyn. Samtidigt visar rektifieringen att området där gårdens västra länga var belägen nyttjats för grustäkt.

En jämförelse mellan de inmätta lämningarna och de husgrunder som dokumenterades 1925 visar också på stor överensstämmelse, särskilt när det gäller den östra och södra längan. Att dessa husgrunder inte kunde återfinnas än tydligare understryker att de delvis brutits bort, alternativt blivit övertäckta.

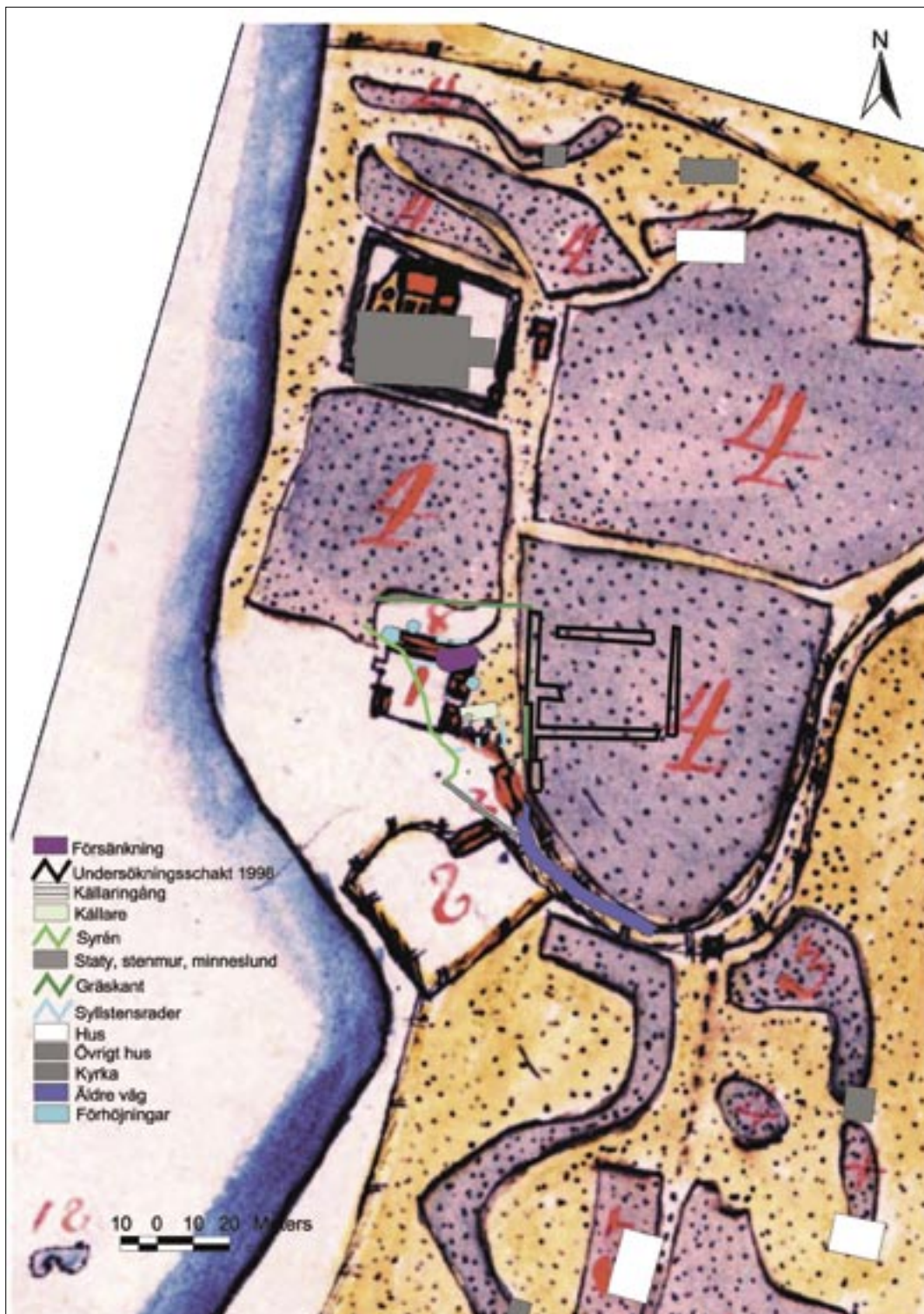

Fig 18. Digital rektifiering av 1696 års karta jämfört med dagens situation och inmätta strukturer.

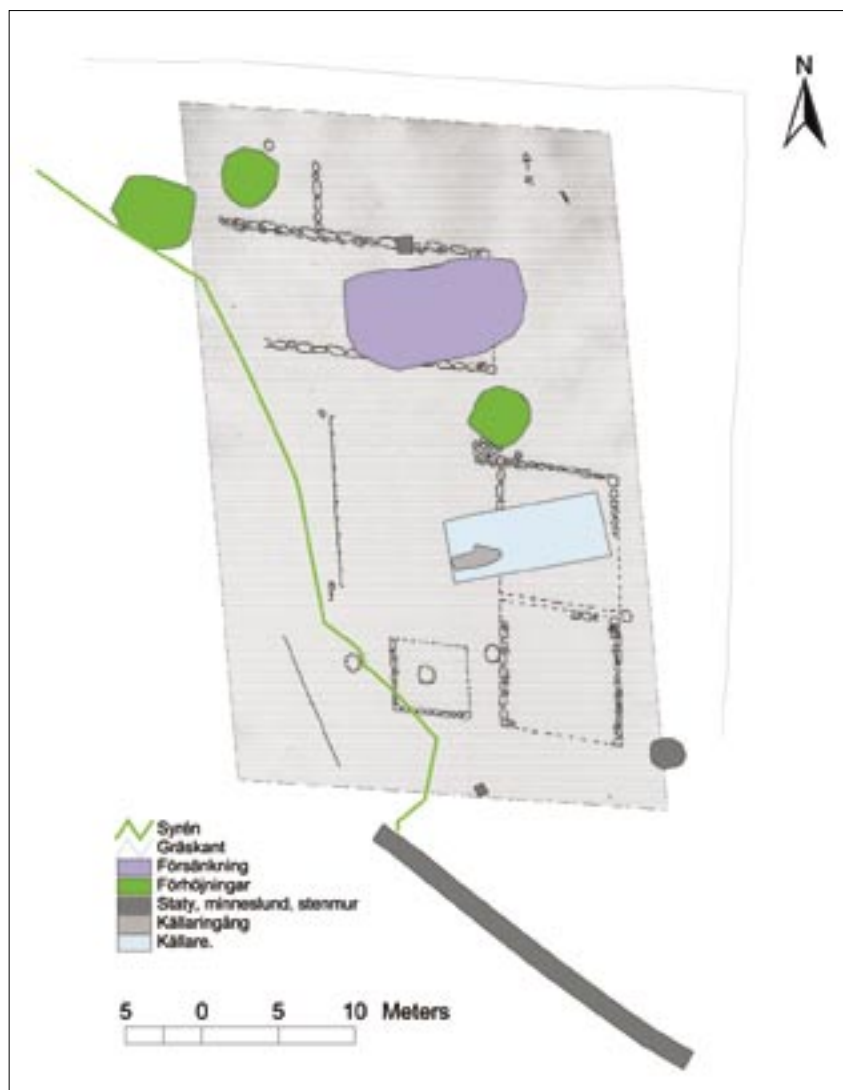

Fig. 19. Inmätta strukturer jämfört med 1925 års planritning.

Sammanfattande tolkning kring prästgårdens utseende och förändring

Mot bakgrund av vad som visats ovan kan prästgården utveckling över tid hypotetiskt sammanfattas enligt följande. Prästgården etableras under medeltid, troligen under 1200- eller 1300-talen. Flera indicier talar för att kyrkbygge samt underhåll av präst vid denna tid var kopplad till en lokal stormannasläkt som lät bygga kyrka vid sin sätesgård vid Möckelns strand. Att en frälseman bodde i Stenbrohult 1367 är belagt via skriftliga källor och eventuellt kan en sätesgård i ett senare skede övergått till att bli prästgård. Om även den äldsta prästgården låg på den senare kända prästgårdstomten är oklart. Kanske kan avståndet mellan kyrka och prästgård förklaras med att den tidigare sätesgården låg på utrymmet mellan kyrkan och det som senare blev prästgård. Under medeltiden bestod prästgården sannolikt av fyra hus, vilket i slutet av 1600-talet blivit sex. Socknen höll därmed prästen med de lagstadgade byggnaderna.

Först genom 1696 års karta får man en detaljerad bild av prästgårdens utseende. Den bestod då av en mangård och en separat avskild fägård. Två kålgårdar utgjorde embryot till den trädgård Nils Linneaus kom att anlägga. Att i detalj fastställa hur gården kom att förändras under Nils Linneaus tid är inte möjligt. Nils byggde flera nya hus, däribland en ny mangårdsbyggnad, antingen väster om den tidigare stugan, eller, och kanske mer troligt, i vinkel mot den gamla stugan på den västra sidan av tomten. Men

gårdens övergripande struktur, med en förhållandevis kompakt mangård och en avskild fägård förefaller ha behållits ända fram till dess att prästgården flyttades 1883. Nils trädgård låg både norr om mangården men även söder om fägården.

Därigenom framstår prästgården som en relativt oföränderlig miljö, i alla fall när det gäller dess rumsliga struktur. Detta kan kontrasteras mot komministergården i Råshult, där de studier som gjorts snarare visar på en dynamisk gårdsstruktur i närmast kontinuerlig förändring och där gårdstomten under 1700- och 1800-talen i princip hela tiden blev större och större (Hansson & Nylén 2005). Kanske avspeglar dessa skillnader de olika prästernas roller i socknen. Medan kyrkoherden på prästgården av sockenborna främst identifierades med makt, stabilitet och oföränderlighet, och sannolikt själv främst såg sig som en kyrkans man, var nog komministern i större utsträckning själv involverad i jordbruket. Kanske var det komministerns större beroende av sitt egna jordbruk för sin försörjning som gjorde att komministergården i större utsträckning avspeglar de agrara förändringar som skedde under 1700- och 1800-talen.

Sedan prästgården kom att flytta från den gamla tomten 1883 har platsen utsatts för en hel del markingrepp, vilka påverkar möjligheterna till framtida arkeologiska undersökningar och begränsar de frågor sådana undersökningar kan besvara. Området för fägården samt kålgården i söder används idag delvis som minneslund och kyrkogård, vilket försvårar arkeologiska undersökningar. Möjligen kan delar av detta komplex återfinnas i åkermarken i söder. Mangårdens västra länga har schaktats bort i samband med grustäkt under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Även området runt den bevarade källaren är bortschaktad, något som skedde i samband med 1967 års restaurering.

Vilka markingrepp som skedde 1925, då den planritning som finns över syllstensgrunder i den norra, östra och södra längan upprättades, är oklart. Delar av dessa stensyllar kan återfinnas i öster och söder, medan det är mer oklart i norr. Prospektering med jordsond visar dock att det finns andra stenar dolda under mark vilka kan ha ingått i olika äldre konstruktioner. Denna prospektering visar även att det finns bevarade kulturlager kvar på tomten. Lagertjockleken uppgår som mest till ca 0,6 meter och ställvis finns inslag av svarta, sotiga lager i lagerföljdens nedre del. Centrala delar av mangården är således bevarad under mark och här bör finnas möjligheter att via arkeologiska undersökningar kunna få viktiga upplysningar kring exempelvis prästgårdstomtens datering, när gårdsbebyggelse etablerades på platsen och hur denna såg ut i äldre tid. Däremot förefaller möjligheterna mindre att via arkeologi närmare fastställa gårdens struktur under tidigt 1700-tal, eftersom de områden där Nils Linneaus ”västra byggnad” kan ha varit belägen schaktats bort. Inte heller förefaller möjligheterna stora att via arkeologiska undersökningar skapa sig en bild av hur Nils Linneaus trädgård varit uppbyggd rumsligt. Den norra trädgården används till största delen sedan länge som kyrkogård, den södra ligger i plöjd åkermark, vilket sannolikt påverkat och utplånat de spår som eventuellt kan ha funnits.

Fortsättning ?

Resultatet av föreliggande studie visar dock att det finns förutsättningar att via arkeologiska undersökningar nå ytterligare kunskap kring delar av prästgårdens historia. De bidrag som arkeologin kan ge till prästgårdens historia är dock inte specifikt kopplade till Linnés tid i Stenbrohult, utan skulle snarare kunna ge svar på frågor som på en mer generell nivå är intressanta för diskussionen kring prästgårdarnas etablering och uppbyggnad under medeltid och nyare tid. En sådan undersökning skulle självfallet även kunna ge nya insikter kring 1700-talets prästgård, men snarare generellt än specifikt kopplade till Carl von Linné. Ett fortsatt arbete med arkeologisk inriktning kring prästgårdstomten med fokus på Linné-året kan se ut som följer.

Under 2007 genomförs en arkeologisk undersökning. Denna genomförs i samarbete med kyrkoråd, skola och hembygdsförening. Från Smålands museum deltar arkeologer och museipedagoger. Skolelever

och/eller allmänhet inbjuds att delta i fältarbetet som exempelvis organiseras som en form av studiecirkel med inledande föreläsningar kring platsen, arkeologiska metoder, Linné, 1700-talet, kyrkohistoria m.m. Efter en sådan inledning får sedan deltagarna delta i fältarbetet på platsen under ledning av två till tre arkeologer. Syftet med undersökningen skulle då vara tvådelat, dels att öka kunskapen kring prästgården och exempelvis svara på frågor om när den etablerades på platsen, vilken materiell kultur som fanns på platsen m m, dels att sprida kunskap om arkeologi, Linné och kulturhistoria bland deltagarna. Undersökningen skulle i sig bli en del av Linné-firandet i Stenbrohult. Ett sådant projekt skulle säkerligen skapa uppmärksamhet i media även utanför lokalplanet. Efter undersökningen återställs området.

När undersökningen avslutats får arkeologerna sammanställa en rapport så att alla formella och vetenskapliga krav på en arkeologisk undersökning uppfylls. Resultaten bör också förmedlas till framtida besökare på platsen genom exempelvis en populärvetenskaplig skrift, skyltning och/eller en mindre skärmutställning, antingen nere i "Linnés källare" eller i sockenstugan. De äldre husgrundernas läge skulle kunna markeras i marken via stenläggning. Även läget för Nils Linneaus trädgård skulle kunna göras mer tydligt. Med de resultat som en arkeologisk undersökning kan ge, tillsammans med de uppgifter som sammanställts i föreliggande rapport, finns stora möjligheter att presentera även Stenbrohult som besöksmål vid sidan av Råshult.

Tidpunkten för genomförandet av fältdelen av det projekt som skisseras ovan är under sommarhalvåret, perioden maj till september. Ska skolorna engageras så att elever ska kunna delta begränsar detta fältarbetet till första halvan av maj eller september. Alternativt skulle fältarbetet kunna genomföras i samband med andra Linnéaktiviteter i Stenbrohult.

En förutsättning för att ovan skisserade projekt ska kunna genomföras under 2007 är dock att en projektledare omedelbart tillsätts med uppgift att skapa de ekonomiska resurser ett sådant här projekt kräver. Ansökningar måste skickas till olika håll, ett arbete som bör startas så snart möjligt om man inte helt ska förlita sig på statlig finansiering via Länsstyrelsen. Ska exempelvis ett samarbete med skolorna kunna ske under våren 2007, måste ett sådant initieras omgående. Projektets omfattning blir helt beroende av de ekonomiska medel som kan garanteras. Beroende på hur omfattande fältarbete ska vara och antalet deltagare kan antalet deltagande arkeologer variera. För att garantera en seriös arkeologi måste även medel för rapportskrivning, konservering av fynd, analyser m m garanteras. Om detta inte är möjligt bör någon arkeologisk undersökning inte genomföras.

TACK

Tack till kulturgeografen Stefan Höglén för hjälp med att tolka beskrivningen till 1696 års karta samt till Allan Ericsson, Hembygdsföreningen Linné, Stenbrohults kyrkoråd och kyrkoherde Bengt Willborg för muntliga uppgifter kring platsen.

Referenser

Almquist, J. A. 1976. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden*. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. Fjärde delen. Småland. Band 3 Säterier. Stockholm.

Gräslund Berg, E. 2004. *Till prästens bruk och nytta*. Jord till prästgårdar i Sverige under medeltid och tidigmodern tid. Stockholm.

Hansson, M. 2001. *Huvudgårdar och herravälden*. En studie av småländsk medeltid. Stockholm.

Hansson, M & Nylén, A. 2005. Råshult Södregård. Arkeologisk förundersökning etapp 2. *Smålands museum rapport 2005:15*

Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1946. *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Femte

Serien. Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärköarätten. Uppsala.

Larsson, L-O. 1964. *Det medeltida Varend*. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt. Lund.

Larsson, L-O. 1980. *Småländsk bebyggelsehistoria*. I Från vikingatid till Vasatid. 1:2 Allbo härad. Växjö.

Larsson, L-O. 1999. Land och län under kristendomens millennium. *Landen kring sjöarna. En historia om Kronobergs län i mångtusenårigt perspektiv*. Red. L. Johansson. Kronobergsboken 1999/2000.

Liepe, A. 1976. *Arkeologisk undersökning av Stenbrohults gamla kyrka, G-län, Småland*. Stencilerad rapport. Smålands museums arkiv.

Liepe, A. 1984. Medeltida lantkyrkobygge i Varend. Ett försök till relationsanalys kyrka-bygd. *Kronobergsboken 1984-85*.

Manktelow, M. 2005. Råshult Södregårds trädgård och Adonis Stenbrohultensis – vad finns kvar? En inventering av kulturväxter i Råshult. *Svensk Botanisk Tidskrift 99:1 (2005)*.

Skoglund, P. 1998. Arkeologisk förundersökning. En stenlagd väg vid Stenbrohults kyrkogård. Stenbrohult sn, Kronobergs län, Småland. *Smålands museum rapport 1998:15*

Virdestam, G. 1923a. På helig mark. En skildring av Stenbrohults gamla och nya kyrka. *Stenbrohult i forntid och nutid II*. Växjö.

Virdestam, G. 1923b. En lönekonvention från Nils Linnaeus. *Stenbrohult i forntid och nutid II*. Växjö.

Virdestam, G. 1927. Stenbrohults prästgård på Linnés tid. *Svenska Linné-sällskapets årsskrift*. Årg. X 1927.

Virdestam, G. 1928. Linné och Stenbrohult. *Svenska Linné-sällskapets årsskrift*. Årg. XI 1928.

Wienberg, J. 2004. Medieval Gotland – Churches, Chronologies and Crusades. In *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages*. Ed. J. Staecker. Lund.

Åhman, E. & Krantz, K-J. 1983. *Prästgårdar i Kronobergs län. Kulturbistorisk undersökning*. Länsstyrelsen i samarbete med Smålands museum. Växjö.

Åstrand, J. 2004. Linnés Råshult. Undersökning av gårdstomt. Arkeologisk förundersökning steg 1. *Smålands museum Rapport 2004.33*.

Arkiv

Följande arkiv har nyttjats i arbetet:

Antikvarisk Topografiska Arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Stenbrohult socken.

Lantmäteriarkivet

Historiska kartor över Stenbrohult

Akt LMV F 64-40:1, F64-1:1.

Landsarkivet Vadstena

Allbo häradsrätt FIII b:10 nr 26, Samuel Linneaus, bouppteckning.

Smålands museum

Topografiska arkivet, Stenbrohult socken

Klipparkivet

Paul Bobergs arkiv

Universitetsbiblioteket, Lunds universitet, Handskriftssamlingen
Gotthard Virdestams arkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 436-6161-04

Smålands museum dnr: 110-2006-00083

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen i Kronobergs län

Ansvarig institution: Smålands museum

Län: Kronoberg

Kommun: Älmhult

Socken: Stenbrohult

Fastighet: Stenbrohult 6:1

RAÄnr: 21

Ekonomiska kartan: 4E 5a

Koordinatsystem: RT03 5 gon V

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning med fördjupade arkivstudier

Personal: Martin Hansson (projektledare), Alexandra Nylén

Arbetet utfört: september 2007

